

VRIENDENBRIEF 27

redactieadres:
Pompstraat 17
5481 BL Schijndel

jaargang 7
lente 2008

BEHEERDER MUSEUM AAN HET WOORD

▣ “Contrasten: Heesters en hedendaagse kunst”, 24 mei t/m 30 augustus

In het Museum Jan Heestershuis vindt in de zomer van 2009 een nieuw project plaats. Drie kunstenaars uit Sint-Oedenrode die zich verenigd hebben tot PACT: Trudie Broos, Adri Frigge en Cecilia Vissers, zullen op een bijzondere manier exposeren in het museum.

Sinds juni 2007 bestaat het Museum Jan Heestershuis uit drie gedeelten: het voormalige woonhuis van de kunstenaar Jan Heesters, de beeldentuin en het paviljoen. Het moderne paviljoen bestaat voor het grootste gedeelte uit glas en contrasteert met het authentiek ingerichte achttiende-eeuwse woonhuis. Vanuit het paviljoen is er een prachtige wisselwerking met de beeldentuin.

Voor de eerste keer wordt in het museum een tentoonstelling georganiseerd waarbij de drie delen van het museum min of meer een eenheid gaan vormen. In het paviljoen en de beeldentuin exposeren de kunstenaars Broos, Frigge en Vissers in wisselwerking met elkaar en met de natuur. Binnen en buiten zullen zo met elkaar worden verbonden.

Ook laten Broos, Frigge en Vissers zich inspireren door de sfeer, het historische interieur en de kunst in het voormalige woonhuis van Heesters. Voor iedere kamer in het Heestershuis wordt een hedendaags kunstwerk vervaardigd. Er wordt zo een bijzondere link gelegd tussen kunst en geschiedenis.

Contrasten ontstaan tussen de meer traditioneel realistische kunst van Heesters, het antieke meubilair en de historische inrichting in het woonhuis en de diverse werken van de hedendaagse kunstenaars. Misschien zijn er ook wel verrassende lijnen te ontdekken. De expositie wordt op 24 mei 2009 geopend door Maarten van den Elzen, stadsdichter van Uden.

Corine Molenaar, beheerder museum.

HEESTERS EN AMSTERDAM: EEN RELATIE

“Amsterdam is mij altijd vertrouwd gebleven als mijn tweede vaderland” vertelde Jan Heesters in 1977 in zijn gesprekken met Carel Swinkels. Hij stelde dat Amsterdam in wezen een Brabantse stad is. Feit is dat in de zeventiende eeuw veel zuiderlingen, vaak niet de minst onderlegde, met name uit Antwerpen naar Amsterdam trokken. Joost van den Vondel is er een goed voorbeeld van. Amsterdam heeft wellicht mede daardoor een katholieke en Bourgondische inslag gekregen en behouden.

Door familiebanden kwam Heesters al op heel jonge leeftijd in de hoofdstad en later volgde hij er, toen hij zich bewust werd van zijn roeping als schilder en etser, enkele jaren de Rijksacademie onder leiding van Nico van der Waaij. Hij leerde er onder andere Henri Jonas, Charles Eijck en Marinus Dillen kennen. Later, in 1940, werd hij lid van de Amsterdamse kunstenaarsvereniging Arti et Amicitiae, daarbij geholpen door zijn vriend de kunsthandelaar Joop Siedenburg. Regelmatig nam hij deel aan groepsexposities in Arti. Dit betekende niet alleen erkenning maar ook een stimulans voor de kunstenaar Heesters.

▣ *Jeugdige kennismaking met Amsterdam*

Nog geen vier jaar oud, reist Jan in 1897 met zijn vader naar Amsterdam. Ze gaan op bezoek bij zijn oom Victor Reijs, broer van zijn moeder, die op het Bickerseiland woont. Terwijl hij maar niet uitgekeken komt op de zeventiende eeuwse huizen en oude gevels, stapt hij tot ontsteltenis van vader in de hondenpoep. Al vroeg heeft hij oog voor het mooie, minder voor de aardse realiteit. Ze bezoeken Artis en terug op de bewaarschool bij de zusters mag Jan, staande boven op de bank, vertellen over zijn Amsterdamse belevenissen: ook het vertellen voor een volle klas zat reeds vroeg in het bloed.

Jaren later, in 1916, trekt Heesters, inmiddels een jongeman van 23 jaar en in het bezit van twee middelbare tekenaktes, wederom naar Amsterdam. Hij is inmiddels overtuigd van zijn roeping als schilder in plaats van wagenmaker en wil aan de Rijksacademie zijn schildertechniek opvijzelen. Dank zij zijn uitgebreide vooropleiding kan hij meteen in de derde klas, de zogenaamde Schilderklas beginnen. Aanvankelijk schildert hij stillevens naar gipsen modellen als kop en tors, later naar levend model. Hij komt er terecht bij Nico van der Waaij, winnaar van de Prix de Rome en schilder van weesmeisjes in hun Amsterdamse roodzwarte pakjes. Ook ontvangt hij onderricht van Jan Bronner, bekend van het Hildebrand-monument in de Haarlemmerhout en in..... Schijndel, want in het Jansenpark staat een fraaie replica van het beeld van de deftige heer Van der Hoogen en zijn eveneens deftige hond uit de Camera Obscura. Heesters is erg ambitieus: met medestudenten trekt hij zaterdag naar Edam, waarvan een aantal malen zelfs op de schaats, om er zich bij Veldheer te bekwamen in het etsen. Daarnaast tekent hij 's avonds op de academie samen met Henri Jonas en Charles Eijck, twee Limburgers die later naam zouden maken, ook als medewerkers van het culturele, vernieuwende tijdschrift *De Gemeenschap*. Hij leert er Marinus Dillen kennen, met wie hij in de jaren dertig nog vaak op schildertocht zou gaan. Bewonderend ziet Heesters hoe Dillen al meteen succes heeft met een expositie bij Van Wisselingh op het Rokin.

In 1918 weet Dr. Moller Jan te strikken als docent aan de Leergangen in Tilburg en de R.K. Lycea in Den Bosch. Iets later stuurt Moller Heesters met het oog op de lessen in de grafische vakken terug naar Amsterdam, waar Jan zich onder leiding van professor Aerts, bij wie hij ook inwoning krijgt, toelegt op graveren en het maken van steendrukken en etsen. Jan zal waarschijnlijk met genoeg opnieuw zijn neergestreken in zijn geliefde stad. Het bleek voor hem op een belangrijke ervaring uit te lopen: "Ik heb leren begrijpen wie ik eigenlijk was en wat ik zou moeten gaan doen." Na deze periode van *Amsterdam revisited* gaat hij weer les geven, maar begint hij tevens aan zijn lange loopbaan als vrij kunstenaar, na een heel lange opleidingsfase.

▣ *Lid van Arti et Amicitiae*

In het leven van Heesters vindt in 1935 een belangrijke ontmoeting plaats, die zijn kunstenaarsbestaan vanaf dat jaar tot decennia later een impuls zal geven. Hij ontmoet

de bekende Amsterdamse kunsthandelaar Joop Siedenburg, eigenaar van de firma Buffa in de Kalverstraat, tijdens de herdenking-tentoonstelling van Jacob Smits in het Vlaamse Moll en biedt deze een lift aan in zijn Mercedes. Het klikt meteen tussen hen en Siedenburg is lovend over het werk van Heesters. De Siedenburgs zullen daarna regelmatig terugkeren naar de Brabantse rust in het Schijndelse, waar Jan en zijn zus Marie hen stevast gastvrij onthalen. Omgekeerd bezoekt Heesters Joop Siedenburg eind 1939 in Amsterdam, als zijn vriend, lijdend aan gordelroos, in een ziekenhuis aldaar verblijft.

In 1940 zendt Joop Siedenburg namens Heesters drie schilderijen naar de jury van de Amsterdamse kunstenaarsvereniging *Arti et Amicitiae* (voor de kunst en voor de vriendschap), teneinde het lidmaatschap van deze vermaarde schilderskring te verwerven. In de herfst van dat eerste oorlogsjaar schrijft Siedenburg opgetogen aan Jan, dat hij met algemene stemmen (en dat was volgens secretaris Simon Garf in geen 25 jaar meer voorgekomen!) als lid is aanvaard. "Het doet me veel genoegen. Gelukwensen van ons allen."

Voortaan zal Heesters regelmatig deelnemen aan de groepsexposities in *Arti*. Het is voor hem niet alleen een eer maar zeker ook een stimulans om tot een hoger niveau te reiken. In 1943 scoort hij met zijn bekende doek "Boerderij te Wijbosch", waarop de hoeve is geschilderd waar tot voor kort onze oud-voorzitter Ron Stromer woonde. De destijds bekende kunstcriticus en schilder Kaspar Niehaus schrijft in een recensie van de expositie dat Heesters "frappeert met een voortreffelijk landschap".

▣ *Huwelijk*

Twee jaar nadat zus Marie plotseling is overleden, trouwt Jan met Maria van Eert. Eens te meer blijkt weer Heesters' voorliefde voor Amsterdam. De huwelijksreis gaat naar de hoofdstad, waar ze de wittebroodsweken doorbrengen in het Victoria-hotel, van waaruit ze schilderkunst in de musea kunnen bezichtigen en waar Jan het niet kan laten ook een tekening van zijn kersverse echtgenote in de hotelkamer te maken.

Ter gelegenheid van de tweede verjaardag van hun huwelijk, op 21 november 1947, brengen ze wederom een bezoek aan Amsterdam. In de Kalverstraat doen ze niet alleen Buffa aan maar ook de bekende katholieke kerk "De Papegaai", waar ze volgens het dagboek van Maria ".....innig hebben gebeden om de allergrootste gunst te verkrijgen, waar we zolang op wachten." Natuurlijk doelt zij hier op hun nooit vervulde kindervens.

Wellicht hebben ze tijdens dit bezoek aan Amsterdam ook samen nieuwe lijsten voor Jan's doeken uitgezocht bij de vooraanstaande lijstenmaker Heidenrijk, want het is bekend dat voor zijn beste werk alleen de beste lijsten goed genoeg waren.

❑ **Martin Monnickendam**

Arti et Amicitiae had destijds diverse grote kunstenaars in de gelederen. De kunstenaarsassociatie aan het Rokin, die al vanaf 1839 bestond, kon pronken met namen als Jan Sluijters, A.M. Gorter, Huib Luns en vele anderen. Ook Martin Monnickendam (1874-1943) was lid en een destijds gewaardeerd schilder en tekenaar. Hij stond voor de oorlog bekend als de schilder van Amsterdam, zijn geliefde stad, waarvan hij menig hoekje of pleintje heeft vereeuwigd. Heesters heeft hem ongetwijfeld meermalen ontmoet, - het grote aantal tekeningen dat hij van Monnickendam bezat, getuigt daarvan. Carel Swinkels schrijft, als hij het kunstbezit van Heesters in 1977 probeert te inventariseren: "...en daarachter, dat zijn allemaal tekeningen van Monnickendam." Heesters was kennelijk een bewonderaar van deze Amsterdammer. Dat is niet zo vreemd omdat we zien dat er een opvallende gelijkheid bestaat tussen de krijttekeningen van Monnickendam en die van Heesters wat betreft de schetsmatige aanpak en het kleurgebruik. Wellicht heeft Heesters zich laten inspireren door zijn Amsterdamse confrère van Arti et Amicitiae.

Het werk van Monnickendam zou na zijn dood op 4 januari 1943 vrij snel in de vergetelheid geraken, ondanks zijn vroegere populariteit. Oorzaak was waarschijnlijk de cesuur die de wereldoorlog II veroorzaakte in bijna alle kunstvormen. De opkomst van de abstracte schilderkunst en ontwikkelingen als Cobra (Appel, Corneille) maakte dat het realistische werk waaronder dat van Monnickendam op de achtergrond raakte.

Het toeval wil dat 2009 uitgeroepen is tot Monnickendamjaar! De Amsterdamse notaris R. van Helden heeft de afgelopen 40 jaar geijverd voor het

inventariseren, catalogiseren, documenteren en restaureren van het nagelaten werk, dat een tijdlang bij dochter Roos Monnickendam in een Veluws schuurtje was opgeslagen. Er lopen nu diverse exposities van dat werk: in Stadsarchief Amsterdam, in Arti, in de Amstelkerk, in het Joods Historisch museum, in museum Schokland en in het Amsterdams Historisch Museum. Tevens zijn een monografie en een oeuvrecatalogus verschenen. Naar aanleiding van de tentoonstelling "Van Bauer tot Vaes" zijn de organisatoren in het Jan Heestershuis geweest en waren blij verrast om voor hen nog onbekend werk van Monnickendam aan te treffen.

Wellicht ziet u nog kans om in Amsterdam een graantje van deze ware Monnickendam-hausse mee te pikken en het werk te vergelijken met dat van Jan Heesters.

❑ **De laatste jaren**

Van de laatste decennia is minder bekend over de relatie Heesters-Amsterdam. Ongetwijfeld zullen Jan en Maria Heesters hun contacten met de stad goed onderhouden hebben, gezien Jans liefde voor en woonervaringen in de hoofdstad. Wel weten we dat Maria Heesters in 1975 na een ongelukkige val in een ziekenhuis in Amsterdam belandt. Jan neemt daarbij de gelegenheid te baat om diverse musea te bezoeken. Het is juist Amsterdam waar Maria haar laatste uren doorbrengt. Nadat ze de hele dag (5 februari 1980) in de weer is geweest om schilderijen van Jan te verkopen, valt ze, terugkerend uit Amsterdam dood neer op de stoep van de Pompstraat 17 als gevolg van een hartaanval. Zo stond Amsterdam aan het begin en aan het einde van hun huwelijk.

Jan Geerts

UIT HET EIGEN MUSEUMBEZIT: ROUWBORD

❑ **Rouwbord**

Een rouwbord ook wel wapenbord genoemd of rouwkas is een zwartgeverfd, meestal ruitvormig houten bord met naam, titel en soms met de wapenen van de overledene en de geboorte- en sterfdatum. De rouwborden werden eerst op de gevel van het sterfhuis gehangen en later bevestigd aan de muren van de - meestal protestantse - kerk waar de overledene begraven was. De schilder is vaak onbekend. Ook Jan Heesters was in het bezit van een kostbaar rouwbord, wat hij erg mooi vond want hij hing het op in zijn huis. Het Vlaamse bord is een Renaissance gezwart en deels verguld houten rouwbord, met een omlijsting, open timpaan en fries met ajour gestoken rank. Twee kolommen worden geflankeerd door cherub en acanthusblad en op de voet zijn robbelranden. Het bord is 155cm hoog en 105cm breed.

❑ **Versiering in kerken**

Het aanbidden van en vereren van beelden is vaak een punt van discussie geweest. Het vierde en vijfde gebod luiden immers: *Maak geen godenbeelden, geen enkele afbeelding van iets dat in de hemel hier boven is of van*

iets beneden op de aarde of in het water onder de aarde en kniel voor zulke beelden niet neer, vereer ze niet, want ik, de HEER, uw God, duldt geen andere goden naast mij.

Soms gingen deze discussies over afbeeldingen met grof geweld gepaard. Na de beeldenstorm van 1566 ontstaat in onze streken, een tweede grote scheuring in de Kerk. Deze keer loopt de lijn van west naar oost. De kerken in Nederland, het noordelijk gedeelte van Duitsland en de Scandinavische landen komen in handen van de protestanten. Al eerder, in 1054, was er het eerste grote schisma geweest van noord naar zuid, waarbij de Oosters-orthodoxe kerk zich afscheidde van wat daarna de Rooms-katholieke kerk heette. Ook daar is een beeldenstorm aan voorafgegaan. Ongeveer in het jaar 800 wordt een strijd uitgevochten over het wel of niet afbeelden van God en /of heiligen. Het vervaardigen van platte iconen, zonder enige diepte, wordt op aandringen van keizerin Theodora in 843 opnieuw toegelaten en is tot op heden in de Oosterse kerk in gebruik.

In Nederland moeten de gelovigen na de Tachtigjarige Oorlog in de meeste, toen protestantse kerken, voortaan zonder afleiding van beelden en afbeeldingen uitsluitend

door het woord, tot devotie komen. Omdat het de mens eigen is, om zijn omgeving iets van zich zelf te geven worden er andere versieringen aangebracht in de kerken zoals wapenborden.

▣ **Rouwborden**

De mens heeft door de eeuwen heen monumenten opgericht als herinneringen aan dierbare overledenen of gebeurtenissen. In de Middeleeuwen was het gebruikelijk, om in de kerk boven het graf van een ridder of van een edele, het familiewapen samen met andere ridderlijke attributen, zoals helm en zwaard, aan de muur te hangen. Aan het einde van de Middeleeuwen komt daar het rouwbord bij. Het oudste rouwbord in Nederland stamt uit 1457. Het gedenkt Philips de Goede, de vader van Karel de Stoute. De rouwborden van de generatie die de Republiek der Nederlanden heeft gesticht, zijn nog sober van vorm en beschildering. Hun vaak door de handel rijk geworden nageslacht kiest steeds meer voor grotere en kostbare borden met veel doodssymbolen zoals schedels, beenderen, zeisen en zandlopers. De borden zijn voorzien van de naam van de overledene, daarnaast de titels, de ambten, de gebieden waarover de scepter werd gezwaaid, de kerken, waarvan de overledene collator (collatierecht: onder andere het recht om een predikant aan te wijzen) was, datum van geboorte en datum van overlijden. Bovenal zijn ze bedoeld als een blijvende herinnering aan de overledene. Met veel verguldsel en met de wapens van de voorouders pronken de namen van rijke families in de kerken. Omdat deze later rijk geworden kooplieden, handelaren en regenten niet uit oude families komen die gerechtigd zijn tot het dragen van wapens, krijgen ook hun voorouders zonder wapen daarom achteraf nog een fraai ogend wapenschild waarbij men vaak wapendieren van andere of gelijknamige, families "leent". Er zijn geen grote verschillen tussen de rouwborden van mannelijke en vrouwelijke overledenen. Wel vaak, maar niet altijd, gebruikt men voor een vrouw een ruitvormig of ovaal wapenschild. Typisch voor een weduwe is het gebruik van een om het schild geknoopte cordelière. Waarschijnlijk waren rouwborden niet de enige versieringen in de kerken in de Republiek.

▣ **Sobere kerken in de 17e eeuw**

"Dat protestantse kerken in de zeventiende eeuw leeg en sober oogden is een mythe. De ronduit sobere schilderijen van kerkenschilder Pieter Saenredam (1597-1665) zijn daarom verre van representatief".

Dit stelt Wim Meulenkamp, wetenschappelijk medewerker van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland (SKKN). Meulenkamp onderzocht honderden interieurs van protestantse kerkgebouwen en kwam tot de ontdekking dat veruit de meeste kerken tot in de 19^e eeuw volhingen met rouwborden, sloopjes, zuilversieringen wandschilderingen en glas in lood ramen. Meulenkamp: *Er stonden zelfs gouden en zilveren avondmaalsbekers, de kerken leken dan ook in die tijd op de pronkkamers van de grachtenpanden. De elite bracht mooie objecten mee voor een goede representatie van hun kerk. Saenredam 1597-1665 schilderde de kerken bv de Sint Bavo leeg terwijl die toch vol hing met rouwborden en sloopjes Zeker is wel dat Saenredam veel aandacht had voor architectuur en eenvoud. Pas in de 19^e eeuw, de periode van grote spanningen tussen de protestanten onderling, werden veel kerkmuren wit geschilderd en versieringen verwijderd.*

▣ **Vrijheid, gelijkheid en broederschap**

De regering van de Bataafse Republiek zag de rouwborden met hun adellijke pretenties als een symbool van de eeuwenoude en nu omvergeworpen, standenmaatschappij en verbood in 1798 alle afbeeldingen van wapenschilden omdat deze heraldische ornamenten in strijd waren met de uit Frankrijk overgenomen leus "Vrijheid, gelijkheid en Broederschap". Op last van de overheid werden duizenden prachtig beschilderde borden tot brandhout gehakt. Gelijkheid stond nu hoog op het politieke programma. Soms zette een plaatselijk bestuur zich in voor behoud en soms bleven borden door toeval bewaard. De traditie van het ophangen van wapenborden was vrijwel vergeten toen de Franse Revolutie was uitgewoed. Jan Heesters kocht of kreeg zijn mooie rouwbord en al hoewel hij er een andere bestemming voor bedacht- hij hing het op in zijn atelier- is het zo nog altijd in het Jan Heestershuis voor ons bewaard gebleven.

Anne-Marie Cornelissen

AGENDA & WETENSWAARDIGHEDEN

Museum Jan Heestershuis 073 - 54 92276

Pompstraat 17, 54 81 BL Schijndel

openingstijden: dinsdag t/m zondag 13.00 uur-17.00 uur.

- **23 maart** hield drs. Peter Thoben (directeur Museum Kempenland) een bijzonder interessante lezing met lichtbeelden over de schilderkunst in Oost Brabant en de Kempen 1880–1960. Het was een fantastische avond die een aantal van onze trouwe lezingbezoekende Vrienden helaas hebben moeten missen; door een foutje van ons viel de avond samen met een Heemkunde-avond; het zal niet meer gebeuren!

- **"Schijndel 700" tot en met 3 mei.** Afgelopen weken zijn er ruim 500 leerlingen van **het Eldecollege** op bezoek geweest in het Museum Jan Heestershuis. Zij bezochten de tentoonstelling 'Een hele geschiedenis! 700 jaar Schijndel in kunst gevat'. Aan de hand van opdrachten en puzzels ontdekten zij het museum en leerden zij meer over de geschiedenis van Schijndel.
- 11 tot en met 17 mei: grote schoonmaak in het museum. Met andere woorden het museum is dicht maar de VVV blijft open!
- *Met dank aan onze sponsors!*